

teroriste i nove organizacije², i kao takav, predstavlja veoma plodno tle za antropološka proučavanja, zbog čega se polako razvijaju poddiscipline "antropologija sajber sveta" i "virtuelna etnografija". Knjiga *Komjuteri i etika u sajber doba* pruža veoma koristan i inspirativan materijal za antropološka razmatranja problematike uplitanja kompjuterskih tehnologija u život savremenog čoveka, posebno zato što su u knjizi na interesantan način obrađene kulturna i društvena dimenzija širenja i uticaja ovog fenomena (v. posebno drugi deo knjige: *Kompjuteri i kvalitet života*).

Pred čitaocem je, dakle, obuhvatna i, bez obzira na kompleksnost problematike, pregledna knjiga. Njeni potencijalni čitaoci, posebno studenti, imaju priliku da se upoznaju sa raznovrsnim temama i stanovištima po pitanju kompjuterskih tehnologija, ali ipak, u njoj je gotovo svako pitanje ostavljeno bez konačnog odgovora, zbog čega je ona istovremeno biva podsticajno sredstvo za razvijanje moći kritičkog čitanja, razmišljanja i rasuđivanja.

Ivana Gačanović

Adriana Zaharijević: *Postajanje (Zapadnom) ženom*

Pored toga što je knjiga *Postajanje ženom* prevashodno zamišljena kao studija o zasnivanju i istorijskom razvoju feminizma kao specifičnog društvenog pokreta, odnosno specifične kritike odnosa moći utemeljenih na androcentričnim predstavama o "prirodnim" i/ili "biološkim" rodnim razlikama ljudi, ona takođe predstavlja vrlo zanimljivu i dinamičnu studiju istorije onih čiji su glasovi, vekovima unazad, sistematično prekrojavani u amorfan i nejasan beli šum – istorije *obespravljenih, tlačenih i dehumanizovanih*. Pretresajući u prvom delu knjige prosvetiteljska, institucionalna, klasna i druga tumačenja "problema" siromaštva – koje nam autorka istorijski približava kroz prizmu rodne segregacije – odnosno, raspravljajući o filozofskim korenima apologetizacije ropstva (uz jednu relativno sažetu, ali više nego informativnu istoriju ropstva na Novom kontinentu), Zaharijevićeva na simboličan način prepliće rodnu kategoriju žene sa pojmom klase i rase. Onako kako je američki antropolog Delmos Dž. Džouns u svom tekstu *Towards a Native Anthropology* sugerisao da bi organicističke teorije društva, prema kojima delovi društvenog sistema neprestano teže harmoniji po ugledu na organe (zdravog) ljudskog tela, predstavljale čistu naučnu fantastiku za humanističku nauku postuliranu od strane, recimo, robova, tako i Zaharijevićeva nastoji da prikaže modernu soci-

---

² Maximilian Forte, *Another Revolution Missed: Anthropology of Cyberspace*, tekst dostupan na Internet adresi: <http://zeroanthropology.net/2007/10/15/another-revolution-missed-anthropology-of-cyberspace/>.

jalnu istoriju Zapada kao istoriju tlačenja, eksploatacije i duboko iznijansiranih socijalnih nepravdi, istoriju rasparčanih frakcija i podfrakcija društva u neprestanom konfliktu za parčiće moći.

Knjiga *Postajanje ženom* bavi se kulturnom konstrukcijom rodne kategorije Zapadne žene, istovremeno bivajući analitički osetljiva za brojne rasne i klasne razlike žena u Velikoj Britaniji i SAD, ali i nastojeći da istakne bitne i često problematične uticaje tih razlika na sam tok i sadržaj feminističke kritike Zapada tokom 19. i prve polovine 20. veka. Pokušaj izvrtanja Zapadnih androcentričnih vrednosti od strane ranih feministkinja u ovom kontekstu bio je neodvojiv od isticanja brojnih društvenih nepravdi i nejednakosti (ne nužno vezanih za žene) koje je nagli procvat industrije, gradova, buržoaskog kapitala i urbanog siromaštva nosio sa sobom. Buržoaski "pedigre" brojnih viktorijanskih feministkinja uticao je, s druge strane, na preuzimanje složenog konglomerata klasnih, rasnih – a u izvesnom smislu i rodnih – predrasuda prisutnih još u predindustrijskom društvu Evrope i Amerike i disperzovanih devetnaestovekovnom ekspanzijom buržoazije, što je oformilo preduslove za specifično "staleško slepilo" ranih feministkinja. Ne bi bilo isuviše nategnuto reći da je viktorijanskim "anđelima doma" (kako se u knjizi često nazivaju majke i supruge "heroja" srednje klase) bila potrebna doza hrabrosti i prevazilaženja izvesnog broja skrupula da bi, bar na rodnoj osnovi, mogle da se poistovete sa svojim "posrnulim sestrama" (ili ženama "lakog morala") i u logičnom idejnom manevru zadaju oštar udarac dvostrukim aršinima androcentričnog buržoaskog morala podržanog policijskim, sudskim i kvazinaučnim autoritetom. Iz antropološke literature od '60-ih godina 20. veka naovamo, poznat je jak društveni rizik koji sa sobom nosi zauzimanje povlašćene grupe uticajnijih društvenih aktera u ime onih čiji se glas ne čuje – bez obzira na sve pravdoljubive porive smeštene u osnovu tog poduhvata – i autorka studije *Postajanje ženom* ove rizike opaža vešto ističući njihove posledice u tekstu: "Prostitutka – njen život, glas, motivi – gubi se u predstavi koju o njoj kroje predstavnice srednje klase: (...) ona postaje puki simbol ženske nemoći i potpune zavisnosti od muške seksualne želje. (...) Neznanje o stvarnim okolnostima ropkinja i prostitutki, najsiromašnijih žena, nadomešćuje [se] snažnim osećajem vlastite seksualne eksploatacisanosti i načelne ranjivosti [pripadnica srednje klase]. Upravo je zbog toga feminizam prvog talasa (...) govorio u ime žena (...) koje su bar donekle pristajale na sistem javnog i privatnog i svojim pristankom ga podržavale."

Naravno, sociokulturni jaz koji je razdvajao ljude prema pripadnosti određenom rodu i određenoj klasi, pretvarao se u pravi pravcati ambis kada se ovome priključi još i čitava kompozicija predrasuda koncentrisanih oko boje kože, kao što je to bio – a u nekom obimu i ostao – slučaj na američkom kontinentu. Drugu polovinu knjige Zaharijevićeva posvećuje upravo fenomenima ropstva i rasizma u Novom svetu, kao i konstruisanju predstava o crnačkom (prvenstveno ženskom) telu, seksualnosti i generacijskoj naslednosti rasnih karakteristika u

terminima nečistog, promiskuitetnog, bestijalnog, pa prema tome i neljudskog, što je belim američkim robovlasnicima sve do kraja građanskog rata pružalo bar delimično moralno opravdanje za tretiranje robova kao privatne pokretne svojine, za čije fizičko "stanje" vlasnik nije bio obavezan da odgovara nikome, osim sebi. Ova kompletna dehumanizacija čoveka na osnovu boje kože uslovlila je to da se crnačke žene od strane belkinja u najvećem broju slučajeva i ne prepoznaju kao žene, anulirajući ovim putem bilo kakvu vidljivost crnačke populacije u okviru feminsitičke borbe "kćeri Džefersona, Vašingtona i Adamsa" i njihovih naslednica koje su "godinama lako prelazile preko činjenica da se o njihovom domu i deci staraju neke 'druge žene', uglavnom siromašne i tamnolute, dok one učestvuju na konferencijama o feminističkoj teoriji."

Pored toga što upućuje čitaoca na više značajnih i intrigantnih tema u vezi sa društvenim tokovima moderne istorije (npr. preplitanje uticaja prosvetiteljstva i zakonodavstva u kreiranju normativne ideje o "klasnoj reprodukciji", ili naučnog – prevashodno medicinskog – konstruisanja "buržoaske matrice"), studija Adriane Zaharijević značajna je za domaću publiku i iz razloga što na dosta precizan način oslikava pravilo o kritici u funkciji usavršavanja, na primeru ranog feminističkog diskursa. No, baš u cilju aplikacije tog pravila i na dotičnu studiju, nije na odmet biti u izvesnoj meri kritičan prema njenom sadržaju. Njen najveći nedostatak krije se, naime, upravo u naslovu. *Postajanje ženom* (koliko god da je ova terminološka konstrukcija problematizovana u tekstu *per se*) ipak propušta da predstavi Zapadni feministički diskurs kao samo jedan od mogućih poligona za emancipaciju žena, kako na Zapadu, tako i u nezapadnim društvima širom sveta. Imajući u vidu istorijsku dimenziju studije, donekle čudi to što se ona isključivo vrti u okvirima i zapadne Evrope i SAD-a, gubeći pritom iz vida ideološka strujanja u bivšem Sovjetskom Savezu (gde je još ustavom iz 1918. proklamovana ideja o jednakosti muškaraca i žena i isticanju njihove podjednake uloge u zajedničkoj realizaciji ciljeva Oktobarske revolucije) ili savremenih tendencija islamskog feminizma (koje u potpunosti odbacuju Zapadni feminsitički "recept", oslanjajući se isključivo na Kuran kao ultimativni izvor emancipacije muslimanskih žena), ili brojna afrička društva u kojima se žene, primenom raznovrsnih internih kulturnih strategija bore za poboljšanje sopstvenog položaja i položaja sopstvene dece u okvirima vlastitih sociokulturnih okruženja. Istina je, doduše, da bi čak i letimičan osvrt na ove "druge" feminizme značajno proširio obim studije i učinio analizu građe dosta složenijom, ali u isto vreme ne bi trebalo izgubiti iz vida ni činjenicu da i Zapadni feminizam – ako ni zbog čega drugog, bar zbog toga što je zapadni – sa sobom nosi izvesnu dozu etnocentričnih esencijalizacija roda, što implicira primedbu da bi studija mogla nositi drugačiji, nešto prikladniji naslov – recimo, *Postajanje (Zapadnom) ženom*.

Marko Pišev